

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2017

CİLT:7 SAYI:13-14

ISSN: 2146-5207

SOSYOLOJİ VE KURUMLAR FETİŞİZMİ: TOPLUM ÇÖZÜMÜ VE DENETİMİNİN BATI KURUMLARI ÖLÇÜTÜ TEMELİNDE ELE ALINMASI

Ertan EĞRİBEL

Özet: Sosyoloji, bugün ile tarih arasındaki bağlantıyı doğru kurarak önem ve etkinlik kazanabilir. Bu anlamda kendisini şimdiki, günlük olaylar ve verili ilişkilerle sınırlamamalıdır. Toplumun kapsamını aşan toplumlararası ilişkilerde toplumsal kimliğin ortaya çıkması, siyasal/devlet düzeyinde yeni bir örgütlenmeye, yere ve role işaret etmektedir. Sosyoloji bilgimizi de bu doğrultuda yeniden değerlendirmemiz gerekiyor. Bu yüzden kurumlar ve toplum arasındaki ilişkiye, özneye bağlanıyoruz.

Anahtar Sözcükler: Sosyoloji, Kurum, Toplum.

SOCIOLOGY AND FETHISM OF INSTITUTIONS: COMMUNITY RESOLUTION AND SUPERVISION ON THE BASIS OF THE MEASUREMENT OF WESTERN INSTITUTIONS

Ertan EĞRİBEL

Abstract: Sociology can gain importance and efficiency by establishing the connection between today and history correctly. In this sense, it must not limit itself to the present, daily events, and given relationships. The emergence of social identity in inter-communal relations that goes beyond the scope of society indicates a new organization, place and role at the political / state level. We also need to reassess our sociology knowledge in this direction. This is why we attach to the relationship between institutions and society, to the subject.

Keywords: Sociology, Institutuion, Society.

SOSYOLOJİ VE KURUMLAR FETİŞİZMİ: TOPLUM ÇÖZÜMÜ VE DENETİMİNİN BATI KURUMLARI ÖLÇÜTÜ TEMELİNDE ELE ALINMASI

Ertan EĞRİBEL

1) Sosyoloji, Kurumlar ve Toplum

Günümüzde kurumlarla ilgili sosyolojide belli açıklamalar söz konusudur. Bu açıklamalar kurumlar konusunda bir çerçeveyi belirtmektedir. Bu çerçeve, sosyolojinin konuyla ilgili sunduğu bilgilerin bir toplamı ve sonucudur. Bu bilgiler elbette tartışmaya açıktır. Sosyolojinin kurumlarla ilgili görüşlerini kendi koşulları içinde ele alıp değerlendirmek gerekir. Bu açıdan sosyolojinin XIX. yüzyılda bilim olarak ortaya çıkışı ve Batı kaygıları konu ile değerlendirmelerde bulunmak için bir başlangıç oluşturmaktadır. Sosyolojide kurumlarla ilgili temel görüş ve bilgiler bu anlamda konunun özü ve özetidir. Bu bilgiler üzerinde ayrıntıya girmeden hemen söyleyeceğimiz bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Günümüzde kurumlarla ilgili bilgiler Batı sosyolojisinin kaynaklıdır ve bize Batı'nın konuya yaklaşım biçimini vermektedir. Batı-dışı ülkelerde de sorunların çözümünün Batı çerçevesinde araması sonucu bu bilgilere aktarma biçiminde sahip çıkılmış ve yaygınlaşmıştır. Bu bilgilerin Batı koşulları ve ilişkileri içinde değerlendirmesi ve bir yere yerleştirilmesi zorunluluğu vardır.

Sosyolojinin kurumlar konusunda öne çıkan bilgileri ele aldığımız zaman en önemli yönü konunun tarihi boyutunun görmezden gelinmesi veya bir yana itilmesidir. Gerçekte kurumların nasıl ortaya çıktığı konusunda bir bilgi ve açıklama bulunmamaktadır. Batı egemenliğindeki sosyoloji daha başlangıçta olayları olmuş ve var saymakta, temelini tartışmayı bir kenara atmaktadır. Bu tutumun bir sonucu olarak kurumların varlığı ve ortaya çıkışları ayrıca bir açıklama gerektirmemektedir. Ortaya çıkışları ve bununla ilgili soru ve sorunlar daha başlangıçta bir kenara itilince, kurumların varlıklarını ve özelliklerini açıklamak daha kolay olmaktadır. Ayrıca, esas konu bu kurumların kendi içinde işleyişi ve sorunlarıyla sınırlanmaktadır. Kurumlar belli

görev ve işlevleri nedeniyle ve sonucunda tanımlandığı gibi toplumlar da oluşumunu tartışmasız bir biçimde tamamlamış, varlığını kabul ettirmiş bir biçimde ele alınmaktadır. Bu durum sosyolojinin kendi kuruluş temelini ve konusunu tanımlamada, denetlemede büyük bir kolaylık kazandırmaktadır. Sosyolojinin bilim olarak ortaya çıkışı ve benimsenmesinde bu yaklaşımın önemli bir rolü vardır. Sadece kurumların değil toplumların da ortaya çıkışı ve ortaya çıkışlarıyla ilgili sorunlara yer verilmemekte ve tarih boyunca gelişmeleri de (modern anlamda toplum/devlet ve kurumların üstünlüğünü belirtme amacı dışında) ilgi çekmemektedir.

Kurumlar konusunun sosyolojiye kazandırmış olduğu belli imkanlar vardır. Sosyoloji bu sayede varlığını veya bilim olarak gerekliliğini tanımladığı gibi sorunlar üzerinde etkili olma imkanı da bulmaktadır. Öncelikle sosyoloji toplum sınıflandırmalarında kurumları ölçüt olarak kullanmaktadır. Bu yönde Saint Simon'dan Comte, Durkheim'dan Weber'e geniş bir literatür bulunmaktadır. Kurumların ortaya çıkışı araştırma konusu yapılmayıp, zorunlu bir gelişmenin doğal sonucu sayılmaktadır. Böylece belli bir dönemde ve bazı kaygılar sonucu ortaya çıkmış kurumlara doğal bir üstünlük verilmekte, tartışma dışı tutulmaktadır. Kurumların söz konusu biçimde ele alınması çok daha geniş sonuçlara izin vermektedir. Koşullardan, ilişkilerden, tarihten bağımsız olarak soyutlanan ve ölçüt olarak genelleştirilen kurumlar, aynı zamanda bağlı olduğu koşullardan bağımsızlaşarak genel geçer (evrensel) olarak ilan edilebilmektedir. Toplumların daha iyi işleyişini sağlamak amacıyla bu kurumların ortaya çıkışlarıyla ilgili değil ama işleyişi ile ilgili doğru bilgi edinmek öne çıkmaktadır. Tasa kurumların iyi işleyişini, dolayısıyla toplum düzeninin sağlanması ve böylece toplumun denetiminin ele geçirilmesiyle sınırlanmaktadır. Bu durumda toplumun bütünüyle denetlenmesinin getirdiği zorluklar karşısında sorun çoğu kez kişiler düzeyinde ele alınmakta, kişinin toplum içindeki rol ve davranışlarına değinilmektedir. Kişiler üzerinde denetimin daha kolay görünmesi ayrıca kurumlar aracılığıyla toplumun bütününe olduğu kadar kişilerinin denetiminin de sağlanmasının amaçlanması bu yöndeki açıklamaları yaygınlaştırmaktadır. Sosyolojinin kurumlar konusundaki ilgisi ve konu üzerinde tutumu belli kaygılara bağlı olarak ortaya çıktığı için, sadece bilgi aktarmasıyla yetinilmemektedir. Bu nedenle kurumlar konusu önünde, konu üzerinde çalışma yapacak olanların da, kendi kaygı ve tasalarının ne olduğu, ulaşmak istediği amaç ve hedeflerin de daha başlangıçta açıkça ortaya konması gerekir.

Sosyolojinin bilim olarak kendini temellendirme çabasında kurumlar konusu büyük bir önem taşımaktadır. Bu önem, konuyla ilgili tasa ve kaygılar yanında sosyolojinin kendisini bir toplum bilimi olarak temellendirme fırsatı da kazandırmasıyla da ilgilidir. Bu önem, sosyolojinin kurumlar bilim olarak tanımlanmasına kadar varmaktadır. Bir yerde sosyoloji kurumlar konusuna

el attığında konuyla ilgili sorunların ötesinde sosyolojiye bir bilim olma fırsatı da kazandırmaktadır. Yakından baktığımızda sosyolojide önemli araştırmaların öncelikle kurumlar konusunda yapılmış olduğu görülmektedir. Yine aynı biçimde sosyolojinin başlıca öneri ve kuramları da kurumlar konusuyula ilgilidir. Bu açıdan da kurumlar konusu sosyolojinin ilgi alanları içinde ayrıcalığını korumaktadır. Kurumlar konusu, sosyolojinin ilgi duyduğu alanlardan birisi ve belki biraz da abartarak birincisidir diyebiliriz. Sosyoloji sadece kuruluş koşullarında ve bütünsel kuram sahibi sosyologların çalışmalarında konuya ilgi duymuş değildir, bugünde bir başka biçimde konuya ilgisini devam ettirmektedir. Ancak sosyolojinin bunca ilgisine karşılık konuyla ilgili önemli açıklama elde edebildiğini söyleyebilmemiz güçtür. Sosyolojide kurumlarla ilgili son söz söylenmiş değildir. Tekrar etmekte fayda var. Sosyolojinin başlıca özelliği sürekli bir çaba oluşudur. Kurumlar sosyolojisinin temelle ilişkili çok önemli şeyler söylediğini öne sürmemiz güçtür. Bu konuda sosyoloji dışında diğer toplum bilimlerinin getirdiği açıklama ve kuramlardan yararlanmaya çalışması bu eksikliğin bir göstergesidir. Sorunlar çözülmemiştir ama sosyolojinin bu konuda çabası sürmektedir. Sosyoloji bu çaba içinde ayrıntılarla ilgili çok önemli gözlemler yapmış, sonuçlar elde etmiştir.

Sosyoloji tamamlanmış, donmuş bir açıklamalar dizisi değildir. Sosyolojinin çoğu çabasında başarısızlığına tanık olmaktadır, fakat bu başarısızlıkların da sosyolojinin gelişme ve ilerlemesine bir yönüyle katkısı olmaktadır. Başarısızlıklar en azından olayların nasıl ele alınması ve soruların nasıl sorulması konularında bize ışık tutmakta ve böylece günümüzde soruları daha geçerli bir biçimde sormak, cevaplamak imkanı ortaya çıkarmaktadır. Bilimde ilerleme de başka bir yolla gerçekleşmemektedir. Tarihte de aynı durum söz konusudur. Tarihte birikim, yalnızca başarıların toplamı değildir, başarısızlıklardan çıkarılan dersler, deneyimler de tarihi birikimin önemli malzemesini oluşturmaktadır. Aksi durumda yalnızca başarılar üzerinde bir tarihi gelişme, tekdüze, mekanik ve bütün zenginlik ve çeşitlilikten yoksun olurdu. Tekrar edelim. Kurumlar konusu, sosyolojinin ilgisini çeken ve üzerinde durduğu başlıca konulardan birisidir. Sosyolojinin bütün bu yakın ilgisine karşılık temel sorunlar çözülmüş değildir. Sosyolojinin bütün ilgisine karşın konuyla ilgili belirsizlik süregelmekte ve yalnızca sorunların çözümü değil konunun çerçevesinin belirlenmesinde de güçlükler bulunmaktadır. Sosyolojinin konu üzerinde yaptığı çalışmaların gelişme ve tarihçesinde önemli belirsizlik ve güçlükler bulunmaktadır. Bütün bunlara karşın sosyoloji kurumlar bilimi olarak tanıtılmıştır. Bu yüzden kurumlarla ilgili araştırmalar sosyoloji ile kaynaştırılmakta ve karşılaştırılmakta, özel sınırlar çizilmesinde güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Türkiye’de de kurumlar konusuna benzer bir ilgi söz konusudur. XIX. yüzyıldan bu yana her alanda karşılaştığımız sorunların çözümü Batı toplum

kurumlarının benzerlerini kurma çabası olmuştur. Sosyoloji kurulması gereken bu toplum kurumlarını bize tanıtmayı amaçlamıştır. Özellikle Osmanlı'nın yıkılışı ve yeni Türkiye'nin kuruluşu döneminde sosyoloji bu yönde önemli bir rol üstlenmiştir. Devletin yaptığı siyasi seçim kesinleşince giderek sosyoloji eski önemini yitirmiştir. Sosyoloji varlığını kanıtlamak, işe yararlığını belirtmek için yeni konulara yönelmiştir. Batı'da da bir başka düzeyde aynı eğilim söz konusudur. Sosyoloji, özellikle Batı'da ilk kuruluş ilk yıllarında ve uzun bir süre kurumlar konusuna büyük önem vermiştir. Giderek bu önem azalmış ve sosyolojinin ilgisi başka alanlara kaymaya başlamıştır. Gurvitch, sosyolojinin artık kurum kavramından vazgeçmekle çok şey kazanacağını savunmaktadır. Sosyolojinin ilgi alanının kurumlar konusu dışına kayması yalnızca araştırmalardan sonuç alınamaması ve başarısızlıklar nedeniyle değildir. Sorunlar, artık karşımıza sosyolojinin doğuş yıllarından daha değişik bir biçimde karşımıza çıkmakta ve söz gelişi yapısalcılık veya post-modern bakış açısı çerçevesi içinde ele alınmaktadır. Bunun sonucunda Türkiye'de de yadırganacak görüntülerle karşılaşabilmekteyiz. Sosyolojinin değişik dönemlerdeki ilgileri ayrı konular gibi öğretim programında yer alabilmektedir. Sorunlar artık farklı biçimde karşımıza çıkmakta ve buna bağlı olarak farklı biçimde ele alınmaktadır. Sosyoloji bir Batı bilimidir. Batı'nın koşullarına bağlı olarak ortaya çıktığı gibi Batı'nın tasalarına bağlı bir gelişme içindedir. Bu yüzden ilgi alanı ve olaylar önünde tutumu sürekli bir değişiklik göstermektedir. Sosyolojinin kurumlara ilgisini kavramak için önce sosyolojinin ortaya çıkış sorununa ve ortaya çıkışına yol açan nedenlere kısaca değineceğiz.

2) Sosyolojinin Ortaya Çıkış Koşulları ve Kurumlar

Sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıktığı XIX. yüzyıl Batı için bir çalkantı, sorunlar dönemidir. Batı söz konusu dönemde sürekli bir değişme içindedir. Değişme ve değişme imkanlarıyla elbet sorunlar da ortaya çıkmıştır. Değişme benimsense bile en azından değişmeleri, değişmelerin yönünü doğrulamak sorunu bulunmaktadır. Büyük bir değişiklik içinde olan toplum, bir sorun ve soru konusudur. Değişmeden yana olanlar, değişmeyi savunanlar bulunmaktadır. Ancak bu kişilerin savundukları, elbette rastgele bir değişiklik değildir. Kendi istekleri doğrultusunda gerçekleşecek bir değişmeden yanadırlar. Böyle bir değişmeyi savunmaktadırlar. Değişmeden yana ya da değişmeye karşı olanlar, bütün uyumsuzluklarına karşılık ortak bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Amaçları birdir. İstedikleri yönü vermek ya da engellemek için değişmeyi denetim altına almak istemektedirler. Bunun için de çalkantı içindeki toplumda dayanılacak, tutunacak bir şey aramaya koşmuşlardır. Ayrıca Batı'nın bir başka tasası da, içinde bulunduğu bütün çal-

kantı ve değişikliklere karşılık kimliğini koruyabilmek olmuştur. Söz konusu değişmeden yana olanlar da, değişme sonrası tutumlarının kendilerine sağlayacağı üstünlüklerin korunmasını istemektedirler. Sonuçta değişme içinde belli bir bağlantı ve süreklilik arayışı içine girilmiştir. Batı sorunlar yanında XIX. yüzyılda bazı üstünlüklere de sahiptir. Bunun değişmesini hiçbir zaman istememekte, düşünmemektedir. Kurumlar denetim dışı kalan değişmeler içinde bir yerde dayanak noktası olarak görülmüştür. Bu açıdan Frederic Le Play'in konuya yaklaşımı ilgi çekicidir. Le Play, işçi olaylarının denetiminin sağlanabilmesi için işçi ailelerine dayanılması görüşünü savunmuştur. Bu olay, bize bir yerde kurumlar konusuna duyulan büyük ilginin nedenlerini açıklayabilmektedir. Batı, yalnızca olayların denetimini değil kimliğini koruyabilmek amacıyla da kurumlara dayanmayı düşünmüştür. Bu amaçla özellikle din ön plana çıkarılmıştır. Dinin mutlaklığı ve dünya işlerinin üzerinde oluşu yaygın bir görüştür. Bu yüzden dine dayanılarak belli bir süreklilik ve değişme içinde bir birlik sağlanabileceği düşünülmüştür. Sosyolojinin kurucuları arasında yer alan gerek Saint Simon ve gerekse Auguste Comte'un sonunda yeni bir dinin kurucusu olma çabaları bu bakımdan ilgi çekicidir. Söz konusu ortamda değişmez yönleri, değişmeye dirençleri, değişme sonrası değişikliklerine karşılık varlıklarını korumalarıyla kurumların toplum çalkantılarını kavrayıp açıklamak ve bu çalkantılara yön vermek savıyla ortaya çıkmış sosyolojinin ilgisini çekmiş olmasını doğal saymak gerekmektedir. Sosyolojinin aynı kurumları bütün toplumlarda aramak çabası bilinmektedir. Durkheim, Avustralya yerlileri arasında mutlak, evrensel din olayının ilkel biçimleri bulunduğunu ileri sürmüş, biçim farklı olsa da özün aynı olduğunu savunmuştur.

Sonuçta, kurumlar sosyolojinin temel konusu olmuş, sosyoloji kurumlar bilimi olarak tanımlanmıştır. Konunun sosyolojideki önemi yalnızca bununla da sınırlı kalmamıştır. Sosyolojinin kurumlar konusuna eğilişi ayrıca kendisine bir bilim olmak imkanı sağlamış, bugünkü görüntüsünü kazanmasına izin vermiştir. Sosyoloji, aksi durumda büyük çalkantı içinde sürekliliği açıklamak olanağının bulunmaması nedeniyle kurumları basit, donuk ve kendi başlarına birer kuruluş olarak ele almamış, dış görüntülerinin altında toplum ilişkileriyle açıklamak çabasına girmiştir. Sosyolojinin söz konusu yaklaşım biçimi önce konuya büyük bir zenginlik kazandırmış ve aynı anda sosyolojinin bağımsız bir bilim olarak ortaya çıkışına izin vermiştir. Öbür bilimler kurumları donuk birer yapı olarak ele almaktadır. Yeni bir yaklaşım ve bu yaklaşıma bağlı olarak yeni bir yöntemle sosyoloji, çok farklı konuları ele almasa da, bilimler arasındaki yerini kazanmıştır. Ayrıca söz konusu yaklaşımla değişim ve çalkantı içindeki kurumlara bu duruma uyum sağlamalarına izin verecek esneklik de kazandırılmaktadır. Böylece sosyolojinin alanı da belirlenmiş olmaktadır. Sosyolojinin alanı toplumsal ilişkilerdir ve açıklama

ve araştırmalarında toplumsal ilişkilerden yola çıkmaktadır. Buna bağlı olarak sosyoloji, özel bir yöntemi olan bağımsız bir bilimdir. Yeni bir bilimdir. Toplumsal ilişkilerden yola çıkarak olaylara yeni bir açıklama getirmektedir. Böylelikle değişiklikler ve çalkantılar engellenmezse bile en azından denetim altına alınabileceği düşünölmektedir. Aynı dönemde gündeme gelen sosyalizm (artık belli kurallara bağlı olarak toplumsal değişme üzerinde etkili olduğu görüşüyle kendisini bilimsel olarak tanımlamaktadır), bu çalkantılardan, eski ve yeni düzen arasında ortaya çıkan boşlukta iktidara el koyma ve kendine bağlı bir düzen yaratma çabası içinde temel sorun olarak devlet, iktidar, sosyalizme geçiş konuları üzerinde durmuştur. Batı üstünlüğü ve egemenliği içinde bunu gerçekleştirmenin mümkün olduğunu savunmuştur. Geniş kitlelerin etkinliğinden bu yönde yararlanmak istemektedir.

Doğu da XIX. yüzyıl öncesinde ve sonrasında olaylar üzerinde etkilidir. Ancak bu etkinlik çoğu kez toplum-üstü varlık olarak görölen (açılması mümkün olmayan bir çözüm) devlet aracılığıyla gerçekleşmiştir. Doğu'da toplum kesitleri etkili olabilmeleri için devlete dönüşerek bağlı olduğu toplumla bağlarını koparmışlardır. Doğu toplumlarında denge sürekli olmuş, çözümü aşmanın mümkün olmaması nedeniyle esas sorun kendi kimliği ve yapısını korumaktır. Gelenekçilikten anlaşılması gereken çözümün aşılamamasıdır, mesele aşılmış bir çözümde direnmek değil, çözümü mükemmelleştirmek, sürekli geliştirmek, işlemektir.¹ Konu üzerinde bilgiler, çözüm devlet bilgisi veya toplum-üstü bir öğreti biçimindedir. Bu nedenle toplum olayları ve tarih üzerinde kitlelerin bilinçli etkisi ve kendi adlarına olaylara egemen olma çabası ilk kez (tartışmalı da olsa) Batı'da göröldüğünden söz edilecektir. Elbette Doğu'da da geniş halk kitleri toplumun kaderi üzerinde etkili olmuşlar, ayaklanmalar yaşanmış veya çözümün ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. Ancak XIX. yüzyılda görölen esas özellik, sadece iç denge ya da zenginliğin çeşitli toplum kesimleri arasında dağılımın ötesinde, çekişme Batı dünya egemenliğiyle ilişkilidir. Taraflar ilk kez birbirleriyle böylesine kıyasıya mücadele içine girmişlerdir. Bir yerde dünya egemenliği konusunda tarafların farklı önerilere sahip olmaları çekişmenin, çatışmanın temelini oluşturmaktadır. Mevcut kurumların çözüme engel oluşturduğu veya değişmede, gelişme ve ilerlemede önemli bir rol oynadığı bu nedenle gündemdedir.

Kurumlar konusu, sosyolojiye büyük imkanlar sağlamış, kendisine toplum ve toplum olaylarını açıklama fırsatı vermiştir. Başka deyişle kurumlar,

¹ XIX. yüzyıl Batı dünya egemenliği ve yayılcılığı ile birlikte Doğu toplumları kendi kimliklerini (dondurmak, temelsiz bir biçimde değişmelere direnmek) korumak veya Batı ile yeni ilişkiler kurarak, Batı kurumlarını benimseyerek kimliklerini tahrip olması ikilemi içinde kalmışlardır.

yalnızca toplum bilimi olarak sosyoloji için önem taşımakla kalmamakta toplumun anlaşılmasında, tanımlanmasında da önemli bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası kurumlar, doğrudan toplumun kendisi için de önem taşımaktadır. Gerçekten de toplumu insan topluluklarından ayıran kurumlardır. Önce kurumlar, toplumlara belli düzenlilikler sağlamak ve ancak ilişkilerdeki bu düzenlilikler aracılığıyla toplumu kavrayabilmek, tanımlayabilmek imkanı elde edilmektedir. Kurumlar olmasaydı toplumların varolması ve bizim onları tanımlayabilmemiz imkanı bulunmayacaktı. Toplum, biçimlenmiş ve bütünlük-birlik içinde süreklilik kazanmış ilişkiler toplamı ve çerçevesinden başka bir şey değildir. Başka türlü söylersek toplum ancak kurumlar çerçevesinde var olan bir olaydır. Aksi durumda toplumdan değil ancak (birbirinden özellikleriyle farklılaşmamış) insan topluluklarından söz etmek imkanı vardır. Toplum ise, insan topluluğundan öteye bir şeydir. Durkheim'ın "kollektif bilinç" konusunda ünlü (Ziya Gökalp'in sosyolojisini de etkileyen) bir gözlemi vardır. Durkheim, kollektif bilincin kişisel bilinçlerin toplamı ya da ortalaması olmadığını söylemektedir. Kolektif bilinç daha başka bir şeydir ve kendi bağımsız varlığı vardır. Toplum konusunda da aynı şeyleri söyleyebiliriz. Toplum da basitçe bireylerin ortalaması ya da toplamı değildir. Bireylerin toplamından belki insan toplulukları elde edebiliriz ama toplum başka bir şeydir. Hiç kuşku yok bireyler dışında, havada bir toplum düşünmemiz söz konusu değildir. Birey ve toplum, belki iki ayrı ve bağımsız varlıklardır ama ikisi de ancak birlikte varolan varlıklardır. Birey de kişiliğini toplumda kazanmaktadır. Toplum ve birey arasında bütünlüğü, birliği sağlayan ise kurumlardır. Toplum kurumlar aracılığıyla bireyleri kavrayabildiği gibi bireylerin toplumla bütünleşmeleri imkanı da yine kurumlar aracılığıyla elde edilmektedir. Konu üzerinde sonradan da duracağız. Ancak şimdiden belirtelim. Özellikle birey-toplum ilişkilerinde kurumlar anahtar rol oynamaktadır. Bu nedenle kendi çıkış koşullarına bağlı olarak ve yine kendi kuramsal temeli üzerinde sosyoloji birey-toplum sorununa özel bir ayrıcalık tanımaktadır. Sosyoloji el kitaplarının çoğu, birey-toplum sorununa bölüm ayırmaktan bugün de geri durmamaktadır. Türkiye'de de aynı eğilim belirgindir. Sosyolojinin ortaya çıkışında, daha başlangıcında konuya verdiği önem, kendi kuramsal temelini güçlendirme çabasından kaynaklanmaktadır.

Özetle söylememiz gerekirse kurumlar konusunun sosyolojide özel ve ayrı bir yeri bulunmakta ve bu nedenle önem taşımaktadır. Daha önce de sözünü ettik. Asıl ilgi çekici konu ve sorun bu önemin nereden kaynaklandığıdır. Kısaca da olsa bu kaynakların bir bölümünü burada belirtebiliriz. Önce sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışında toplum kurumlarına yeni bir yaklaşım ve yeni bir açıklama bulunmaktadır. Bu yüzden sosyoloji, bir yerde kendisini kurumlar bilimi olarak tanımlamıştır. Bunda XIX yüzyıl koşulları ve sorunları da önemli bir rol oynamıştır. Ancak toplum ve kurumlar arasın-

da ilişki kurulması yeni değildir. Kurumlar, toplum yaşamı içinde de önem taşımaktadır. Toplumun belli bir yapı ve biçim kazanabilmesi ancak kurumlar aracılığıyla gerçekleşebilmektedir. Kurumların önemi, yalnızca sosyolojinin kendisine yakıştırdığı bir önem değildir, toplum içindeki yerinden de kaynaklanmaktadır. Birey düzeyinde de kurumlar önem taşımaktadır. Bireyin toplumla uyum sağlayabilmesi, toplum içinde kişiliğini bulabilmesi için kurumların aracılığına gereksinimi vardır. Kurumlar aynı zamanda bir açıklama çerçevesi sağlamaktadır.

3) Sosyoloji, XIX. Yüzyıl ve Kurumlar Konusu

Kurumlar konusunun sosyoloji için önemi üzerinde durduk ve bu önemi üç nedene bağlı olarak açıklamaya çalıştık. Toplumların belirlenmesinde kurumlar en önemli olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konumuza büyük önem kazandırdığı gibi olayların yeni bir biçimde ele alınmasına izin vermiş, sosyolojinin ortaya çıkışında da etkin olmuştur. Bu etkinlik sosyolojinin kurumlar bilimi olarak tanımlanmasına izin verecek ölçüdedir. Yine çoğu kez insan düşüncesini oyalamış birey-toplum sorununa kurumlar aracılığıyla bir çözüm getirilebilme imkanı kazanılmıştır. Böylece toplum içi ve toplumlar arası çatışmalar dışında bir açıklama ve mevcut duruma uygun bir uyum ve denetim sağlamak da mümkün olacaktır.

Tartışmaların başlangıcında bir başka konu üzerinde daha durarak sosyolojinin bir bilim olarak taşıdığı özelliklere değinmiştik. Sosyoloji mutlak bilgilerle donatılmış değildir. Ama bu bilgiler sınırlı da olsa belli bir gerçeklikle ilgilidir ve gerçek önünde sınanarak doğrulanmaktadır. Diğer bir deyişle sınırlı da olsa belli bir gerçeğin bilgisidir. Aksi takdirde bilim olarak işe yarar hale gelmesi de mümkün olmazdı. Bilim açıklamalarının doğrulanması ve yanlışlanması aynı zamanda yöntemle ilgili bir sorundur ve sürekli olarak geliştirilmesi, değişmesi mümkündür. Aksi takdirde bilim aşanında çalışmanın bir anlamı ve gereği de olmazdı. Sosyoloji öneri ve öğretileri çeşitli kaygı ve koşulların ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle sosyoloji bilgilerini oluşturduğu koşullarla birlikte ele alınıp değerlendirilmesi zorunluluğu vardır. Sosyoloji bilgilerinin bu niteliği sosyolojinin başlıca özelliğini oluşturmaktadır. Sosyolojinin kendisinin de bir sosyoloji olayı olarak ele alınıp değerlendirilmesi mümkündür. Tıp veya psikoloji biliminin kendisini bir tıp veya psikoloji olayı olarak değerlendirmek mümkün değilken sosyolojinin böyle bir özelliği vardır. Sosyoloji açıklamalarının sosyoloji konusu olması veya koşullara bağlı olarak değişmesi sosyolojinin bir bilim olarak geçerliliğinden kuşku duymamız için geçerli değildir. Gerçekte bütün bilimler için geçerli bir kuralla karşı karşıya bulunmaktayız. Bütün bilimler konularına bağlıdır ve kendi konularına göre biçimlenirler. Konusunu, alanını belirleye-

memiş veya bu yönde bir uğraşı esas edinmiş bir bilim dalından söz etmek mümkün değildir. Konusundan bağımsız, havada bir bilim düşünülemez. Ancak sosyolojide sorunun bir başka boyut kazanması konusunun ve konuyla ilgili bizim ilişkilerimizin niteliklerinden kaynaklanmaktadır.

Sosyolojinin konusu doğrudan doğruya toplum ve toplum olaylarıdır. Böyle bir genişlik ve çeşitlilik taşımaktadır. Sözcüğü iktisat sadece iktisadi olaylarla konusunu sınırlarken sosyoloji iktisadi olaylar ve daha başka, çeşitli olay ve konuları kapsama iddiasındadır. Bilim olma onuru ve farklılığı bu özelliğine bağlıdır. Buna karşılık sosyolojinin kendisine konu aldığı toplum, hepimizin bildiği gibi önce bir çekişme ve çatışma alanıdır ve bu çekişme ve çatışmalarda çıkarlar söz konusudur. Bu yüzden toplum ve toplum olayları önünde yansızlığı sağlayabilmek ve bunu koruyabilmek güçtür, buna imkansızdır da diyebiliriz. Öncelikle bu nedenle toplum içi ve toplumlar- arası çelişkiler nedeniyle toplum ve toplum olayları konusuna ilgi, uzun süre kendisini bir bilim olarak kabul ettirememiş, felsefe içinde bugün sosyolojinin alanı sayılan çeşitli konulara değinilmekle yetinilmiştir. Buna karşılık yine de XIX. Yüzyılda Batı'da sosyoloji bir bilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nasıl gerçekleştiği elbet üzerinde durulması gerekli bir soru konusudur. Konumuzda ya da bizim konuyla ilgili tutumumuzda XIX. yüzyılda sosyolojinin bir bilim niteliği kazanmasına izin veren ne gibi bir değişiklik gerçekleşmiştir? Bu durum sosyolojinin bir bilim olma özelliği yanında toplum ve kurumlar arasında kurduğu ilişkiyi de açıklayacaktır.

Sosyoloji, koşullara ve herşeyden önce de kendi doğuş koşullarına yakından bağlıdır. Bu yüzden konu üzerinde ısrarla duruyor, sosyolojinin ortaya çıkışını değişik açılardan değerlendirmeye çalışıyoruz. Sosyoloji de ortaya çıkan bugünkü açıklamaları ve değişimleri değerlendirebilmek için de bu zorunludur. En azından sosyolojinin ortaya çıkışında geçerli olan koşulların bugün ne ölçüde değiştiğini veya sosyolojide değişmeyen belli özellikleri tanımlamak için de bu zorunludur. Sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkmasına neden olan koşullardan ve eğilimlerden ne ölçüde bağımsızlaştığı, uzaklaştığı soru konusudur. Sosyolojinin ortaya çıkışında birden çok nedenin etkisi vardır ve bu birden çok nedenin değişik konularda değişik ağırlıkları olmuştur. Bu yüzden konu üzerinde değişik biçimlerde yeniden durmak gereği karşımıza çıkmaktadır. Değişen koşullar ve ilişkiler sonucu sosyolojide yeni açıklama ve görüşler de kaçınılmaz olmuştur. Ancak bu değişme temel konularda ve tutumda değildir. Bu nedenle sosyolojide hala temel ayırım Batı sosyolojisi ile (henüz bütün yönleriyle açıkça ortaya konmuş olmasa ve etkinlik kazanmasa da) Doğu sosyolojisi arasındadır. Batı açıklamalarının egemenliği ve yaygınlığına ve buna bağlı olarak aktarma bir sosyolojiden söz edilmesine karşın bu Batı sosyoloji açıklamalarının geçerliliğinden değil Batı'nın Batı-dışı toplumlar üzerinde etkinlik ve egemenliğinden kaynaklan-

maktadır. Batı sosyoloji açıklamaları gibi günümüz Batı üstünlüğü ve egemenliği de tartışmalıdır. Bu nedenle Batı sosyolojisini tek ve geçerli sosyoloji olarak kabul etmek de mümkün değildir. Sosyolojinin ortaya çıkışında birden çok nedenin etkili olması ve bu nedenlerin değişik ölçüde geçerliliğinin değişmesi, tartışmalı hale gelişiyle sosyolojinin daha başlangıçta ele aldığı konulara, toplum olaylarına yaklaşımında da değişiklik olmuştur. Pek çok nedenin değişik konularda değişik etkisi ve ağırlıkları olduğu gibi bu koşul ve nedenler de kaçınılmaz değişimler sonucu aynı tutumu olduğu gibi sürdürmek de mümkün olmamıştır. Bu yüzden konu üzerinde değişik biçimlerde yeniden durmak gereği karşımıza çıkmaktadır.

Sosyolojinin ilgi duyduğu ve bilim olarak ortaya çıkmasına neden olan toplum ve toplum olayları XIX. yüzyıl öncesi de vardır. Ancak bu konuların artık felsefe dışında bilim temelinde ele alınması yenidir. XIX. yüzyılda sosyolojinin artık olabirliği düşünölmeye başlanmıştır. Başka bir deyişle toplum ve toplum olayları önünde yansızlığın elde edilebileceği düşünölmektedir. En azından bilim düzeyinde farklı çıkarları reddetmeden farklı görüşlerin birlikte varlığını sürdürebileceği düşünölmektedir. Ancak esas olarak bunun üzerinde bir eğilim söz konusudur. XIX. yüzyılda insanoğlunun toplum olayları ve tarihin üzerine çıkabildiği, elde ettiği güçle toplum ve tarih olaylarına egemen olduğu görüşü yaygındır. Batı, toplum ve tarih önünde üstünlüğü sağladığı ve büsbütün insanın zeka ve aklıyla (elbet Batı insanın zeka ve aklıyla) elde ettiği inancındadır. Bu nedenle bir yanda sosyoloji bir bilim olarak ortaya çıkarken insan zeka ve aklının gelişmesiyle tarihin açıklanmak istenişi aynı dönemde görölmektedir. Auguste Comte, bu açıdan ilgi çekicidir. Comte, bir yanda sosyolojinin kurucusudur ve öte yanda "üç hal kanunu" ile düşünöncenin gelişmesine bağlı tarihi gelişmeyi açıklamak girişiminde bulunmaktadır. XIX. yüzyılda Batı'da toplum olaylarına egemen olunduğu ve böylece gerçek bir toplum biliminin kurulması için gerekli koşulun sağlandığı görüşü yaygındır ve bu görüş, hiç kuşku yok, büyük ölçüde Batı'nın dünya egemenliğinden kaynaklanmaktadır. Fakat Batı, elde etmiş olduğu dünya egemenliğine karşılık bütün sorunlarını çözmüş değildir. Belli hoşnutsuzlukları bulunmaktadır. Bu hoşnutsuzlukları elde etmiş olduğu dünya egemenliğiyle çözmeyi ummaktadır. Sık sık hatırlatıyoruz. Üzerinde ayrıca duruyor, konunun altını çizmeye çalışıyoruz. Çünkü bu olay, sonradan sosyolojinin gelişmelerine yön vermiştir. Batı'nın sorunları, hoşnutsuzlukları bulunmaktadır. Bunlar, Batı'nın kesin ve mutlak biçimde eline geçirdiğine inandığı dünya egemenliğinden kaynaklandığı düşünölmektedir, ancak hiçbir görüş Batı dünya egemenliğinin verdiği imkanları reddetmemektedir. Batı'da dünya egemenliğini kesin bir biçimde ele geçirilmiş olmasından yakan yoktur. Tersine, bu egemenlik sorunlar yaratsa da yine bu egemenliğin getirdiği üstünlükten yararlanarak sorunların çözüleceği yönünde yaygın bir

görüş ve oybirliği bulunmaktadır.

Batı hoşnutsuzluğun, sorunların kaynağında Batı içi ilişkilerin bulunduğu savunulmaktadır. Bu durumda Batı içinde sorunlara ne yol açabilir? Dünya egemenliği ve üstünlüğü tartışma konusu olmayınca sorunların kurumlar ve kurumların işleyişi çerçevesinde ele alınması ve sorunlar üzerinde bu yolla etki ve denetimin sağlanması öne çıkarılacaktır. Bunun getirdiği avantajlardan biri de toplum içi, sınıflar arası çıkar farklılık ve çatışmaları dışında yeni bir görüş ve açıklama imkanı getirmesi de bulunmaktadır. Batı hoşnutsuzluğunun kaynağında ancak kurumlar akla gelmektedir. Kurumlar ya yeni koşullara yanıt veremedikleri ya da iyi işlemedikleri için hoşnutsuzluklara yol açmaktadır. Bu açıdan kurumlar konunun saydığımız önemleri yanında sosyolojinin ortaya çıktığı XIX. yüzyılda Batı'da ayrı bir önemi daha bulunmaktadır. Batı'nın sorunlar önünde bu yaklaşım ve tutumu sosyolojinin gelecekteki eğilimleri üzerinde etkili olmuştur. Önce sosyolojide sorunların (toplumlar arası ilişkiler, çelişki ve çatışmalar göz ardı edilerek) yalnızca toplum içinde değerlendirilmesi geleneği yaygınlaşmıştır. Tartışmalarda sosyolojide seçilen en geniş çerçeve toplumdur ve toplum dışına çıkılmamaktadır. Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak tarih ve tarihi gelişme toplum içi mekanizmalarda aranmaktadır. Bundan sonra toplum ile kurumlar arasında ilişki kurulması için bir adım daha kolaylıkla atılacaktır.

4) Sosyolojide Toplum ve Kurumlar Özdeşliği

Günümüzde de geçerli olmak üzere sosyolojide ilişki kurulan, bunun ötesinde sosyolojinin konusu olan en geniş çerçeve toplumdur. Toplumsal değişme ve gelişme ile tarih ve tarihi gelişme arasında da bu yönde bir bağlantı kurulmuştur. Toplum içi mekanizmalar ve işleyiş aynı zamanda tarihi değişme ve ilerlemenin de motoru olarak görülmektedir. Bu durumda toplum bir yanda sosyolojide kullanılan en geniş kavram olduğu gibi kendiliğinden oluşan (kendi kendini var eden, kendiyle sınırlı) bir varlık olarak da görülmeye başlanmıştır. Toplum, açıklaması olmayan ya da açıklamasını kendisinde bulan (kendi öğeleriyle tanımlanan) bir varlık sayılmıştır. Toplum kendi özellik ve öğeleriyle açıklandığında kurumlar bu açıdan tanımlamada ve işleyişi açıklamada olduğu gibi sorunları tanımlamada da bir başvuru kaynağı olacaktır. Böylece sorunların tanımı ve çözümü toplum ve kurumlar çerçevesini aşmayacak veya bu yönde bir denetim amaçlanacaktır. XIX. yüzyılda Batı'da sorunlar, özel koşullar sonucu, iç düzeyde ortaya çıkmıştır. Batı dünya egemenliğinin getirdiği nimetlerin (bu arada sorunların da) Batı içinde dağılımı ve bu egemenlikten yararlanma içimleri hoşnutsuzluklara neden olmuştur. Batı bu konuda çatışma içine düşmüş ve çeşitli öneriler birbirleriyle çelişmiş, uyumsuz görünmüştür. Bu arada Fransa da Batı dünya egemenliğinde ken-

disine düşen yerden hoşnut değildir. Fransa, önce bu nedenle Batı'da XIX. yüzyıla damgasını vuran ülkelerin başında gelmektedir. Bir yanda Fransız ihtilali ile XIX. yüzyılda Batı'da birbirlerini izleyecek çalkantıların başlatıcısı olmuş ve öte yanda yine yine aynı nedenle sosyolojinin ortaya çıktığı ve ilk büyük kuramcılarının (Saint-Simon, Auguste Comte, Le Play, Durkheim vb.) yetiştiği ülke olmuştur.

Batı'da dünya egemenliğinin kazandırdığı üstünlüklerden yeterince yararlandığını düşünmeyen, İngiltere'nin öncülüğünde kurulu dengeden hoşnut olmayan bir başka ülke Almanya'dır. Fransa, Almanya veya daha genel olarak Batı içinde kendi konumunu ve rolünü öne çıkarmak isteyen pek çok ülke verili dünya egemenlik düzeni ile uyuşmazlık içindedir. Ancak bu uyuşmazlık içinde bile Doğu karşısında ortak Batı çıkarları ve kimliğini, üstünlüğünü savunmakta bir tereddüt yoktur. Ancak kendi konumlarını ve rollerini öne çıkarma çabası içinde kıyasıya çekişmekten de kaçınmamışlardır. Almanya, XIX. yüzyılda uzun süre etkinliğini duyuracak bir güce sahip olmadığı için başlangıçta hoşnutsuzluğunu dile getirme konusunda Fransa'nın gerisinde kalmıştır. Almanya, Fransa İhtilali çapında bir ihtilale tanık olmamıştır. Ama ihtilal kuramcılarını yetiştirmiş ve XIX yüzyıl sonlarında güçlenmeye başlaması ile birlikte sosyolojide ağırlıklı bir ülke durumuna gelmiştir.

Batı'nın kendi içindeki dengesizliklerin yol açtığı sürtüşmeler, ilk ağızda toplum içinde de tartışma ve uyuşmazlıkların görülmesine neden olmuştur. Bir yandan ülke çıkarlarının Batı içinde iyi korunamadığı ya da nasıl korunması gerektiği konusunda tartışma sürerken ülke imkanları ve bu olanakların değerlendirilmesi konusunda da uyuşmazlık büyük boyutlara ulaşmıştır. Genelde ülke ve yurt çıkarlarından söz edilmekte ve konular bu çıkarlara göre değerlendirilmektedir. Bu nedenle Fransız İhtilali öncesi yaygınlaşan ve etkinliği güçlenen yurtseverlik (veya ulus-milliyetçiliği) kavramına bu dönemde tanık olunmaktadır. Yurtseverlik/milliyetçilik, amaç olarak yurdun ve toplumun imkan ve güçlerini daha iyi ve elbet daha adil bir biçimde örgütlenmesini göstermiş ve bu amacın gerçekleşmesine izin vermeyen kurumlara ağır eleştiriler yöneltmiştir. Fransız İhtilali böyle bir ortamda patlak vermiş, yurtseverlik başta gelen sloganı olmuştur. Söz konusu dönemde yurt sevgisi ve toplumda akılcı bir biçimde yeni dengeler sağlamakla sorunların çözüleceğine inanılmaktadır. Fakat ilk başarılarından sonra Fransız İhtilali sorunların yalnızca toplumda bazı düzenlemelerle çözülemeyeceği görülmüştür. Batı çapında da yeni bir denge aramanın zorunluluğunun ortaya çıkması sonunda Fransız İhtilali, bir Avrupa Savaşına dönüşmüştür. Artık Fransız İhtilalinin gerçek simgesi Robespierre olmaktan çıkmış, bu yeri Napoleon alırken yine aynı nedenle XIX. yüzyıl süresince Batı'da yurtseverlik kavramının yerini giderek Milliyetçilik kavramı almıştır. Napoleon'un Avrupa Savaşları uzun sürmemiş, böylece Batı çapında yeni dengeler aramak çabası

sonuçsuz kalmıştır. Napoleon sonrası Avrupa’da Viyana Kongresi anlayışı egemendir. Kongre Avrupa Savaşlarının yol açabileceği gelişmeleri görmüş ve Batı dengesine bir süreklilik ve sağlamlık kazandırmak istemiştir. Viyana Kongresinin baskısıyla yeniden sorunların ülke sınırları içinde ele alınması ve bu sınırlar içinde çözülmeye çalışılması geleneği (bunun için kurumlara verilen özel yer ve rol) başlamıştır. İlgi yeniden ülke içi sorunlara yöneliktir. Kurumlara bu yönde bir üstünlük ve görev verilmekte, toplumların kaderiyle kurumlar arasında bağlantı kurulmaktadır.

Kısaca belirtilirse Batı’da elde edilmiş yeni olanaklardan gereğince yararlanılmamasından kaynaklanan bazı hoşnutsuzluklar bulunmaktadır. Kurulu ilişkiler düzeninin yeni koşullara artık karşılık veremez olduğundan söz edilmektedir. Bu görüş XIX. yüzyıl boyunca Batı’da çeşitli biçimlerde ifade edilmiştir. Bu durumda da söz konusu olan, ilişkilerin yeni koşullarla uydu- rulmasından başka bir şey değildir. Konuyla ilgili ilk görüşler Fransız İhtilali öncesi Aydınlik Çağı filozoflarınca ortaya atılmış bulunmaktadır. Söz konu- su dönem Fransız düşünürler toplumda görülen aksaklıkları eleştirmişler ve bu aksaklıkların giderilmesi olanağının bulunduğunu söylemişlerdir. Üstelik bu yazarlarda aksaklıklar, kendilerinden önce olduğu gibi artık kişilerle, kişi- lerin doğasında bulunan kötülüklerle ya da insanlar üzerinde Tanrı yargısıy- la açıklanmaktadır. Aksaklıkların insanların kendi aralarındaki düzenlerin- den kaynaklandığının savunulması toplum sorunlarıyla ilgili tartışmalarda çok önemli bir adımdır. Jean-Jacques Rousseau “Toplum Sözleşmesi”nden söz etmektedir. Bu kuram, yeni koşullara ya da insanların çıkarlarına daha iyi karşılık veren çözümlerin bulunması durumunda söz konusu sözleşmeye yeni bir biçim kazandırabileceği görüşünü aşılacaktır. Gerçi bu yaklaşımlar hiçbir zaman toplumun önceliğini savunan görüşlerin sonu olmamıştır. Fakat bir yanda tarihte toplumların gelişmelerini açıklamak ve öte yanda karşılaşılacak açmazlara bir çözüm getirmek zorunluluğu yine de toplumların belli kurallara bağlı olduğu görüşünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Batı’da toplum gerçeği üzerinde etkinlik sağlamada ve tarihi gelişmelere müdahale- de, geniş halk kitlelerinin ürünü olsa da, geniş halk kitleleri bunu belli kişi veya kişiler adına gerçekleştirmiştir. Doğu’da ise durum farklıdır. Toplum olayları ve tarihi gelişmeye müdahale başta devlet olmak üzere belli kurum- lar adına gerçekleşmiştir. Doğu’da toplumların durgun olduğu, devletin otoriterliği (despotluğu) kuramları da Batı düşüncesinde bundan kaynaklan- maktadır. Yeni dönemde ise Batı’da kurumlara gelişmeleri yönlendirmede ve etkileme de özel bir yer verilirken, bireyin bu kurumlara/düzene uyum sağlaması sorunu öne çıkmıştır. Bu kurumlar bireyin, toplum kesimlerinin çözümünü önünde bir engel olarak görülmüştür.

Sosyolojinin bir bilim olarak benimsenmesi ve etkinliği iki yönlü ve iki kaynaklı bir etkinlik olarak ortaya çıkmaktadır. Birincisi Batı egemenliğiyle

ilişkilidir, ikincisi de toplum olayları önünde etkinlik sağlamanın kaynağı olarak günlük yaşamda geniş halk kitlerinin toplum üzerinde giderek etkinlik sağlamasıdır. Toplumlar tarih boyunca önemli bir varlık göstermişlerdir. XIX. yüzyılda toplumun tanınmasıyla bireyin toplum gelişmesi üzerinde etkili olabilmesi imkanının doğduğu kabul edilmektedir. Her iki durumda da artık toplum kurallarının yakından incelenmesi ve bilinmesi amaçlanmaktadır. Toplum kurallarının saptanması ve incelenmesi Batı'da gündemdedir. Aynı biçimde buna izin veren, çeşitli kuramları desteklemeye yarar bilgiler sağlayan toplum konusunda yoğunlaşmış bulunmaktadır. Kurumlar ilgi merkezine dönüşmüş bulunmaktadır. Bu çabaların ilgi çekici ürünleri olmuştur. Montesquieu, hazırladığı "Kanunların Ruhu" adlı kitabında toplum kurumlarının iklimlere göre belirlendiği görüşünü savunmuştur. Bu dönemde girilmiş çabalar, ne denli eleştiriye açık olurlarsa olsunlar, toplum yasalarını kavrama yolunda ilk çabalar olmaları nedeniyle saygıdeğerdir. Ancak daha ötesine geçip savunmakta güçlük vardır. Bu görüşü ırkçılığa kadar giden açıklamalara temel oluşturduğundan siyasi olarak katılmakta sakıncalıdır. Burjuvazi kendi düzenini gündeme getirirken, Batı dünya egemenliğini tartışmadan, bir yandan Batı içi çelişkiler nedeniyle kendi konumu (coğrafyayı) ve rolünü/egemenliğini mutlaklaştırırken aynı zamanda Batı toplum modeli ve kurumlar birbiriyle özdeşleştirilmektedir. Batı, elde etmiş olduğu çözümlü/üstünlüğü belli bir toplum anlayışı ve kurumları dogma haline getirerek korumaya ve sürdürmeye çalışmaktadır. Toplum ve kurumların kaynağının açıklanamaması, dışına çıkılamaması karşısında, açıklama yerine toplum ve kurumlar düzeyinde mevcut duruma ve koşullara sahip çıkmak, savunmak, toplumu ve kurumları tabu veya fetiş haline getirerek mümkün olmaktadır. Ancak çözümün toplumun kendi ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkmaması nedeniyle, bu durum tartışmaya engel değildir. Toplum ve kurumlar ilişkisinin darlaştırılarak fetiş haline getirilmesi, sosyolojide bilim görünüşünde savunulması, tarihi ve toplumsal değişme kuramları ya da toplum modelleri aracılığıyla. Batı elde ettiği birikimle çıkardığı sonuçları bilim tartışmaları biçiminde gündeme getirerek sahip çıkmaya çalışacaktır. En azından Batı sosyoloji açıklamaları bu açıdan kutsallaştırılacak, tartışmasız doğru haline getirilmek istenecektir.

Burada eleştirdiğimiz, tartıştığımız toplum, toplum gerçeği değil, bunun yorumudur. Toplumları tanımlamak ve saptamak için yapılması gereken genel toplum tanımlarını içinde, söz gelişi Türk toplumunun özelliklerini bulmak ve genel tanımlar içinde ne kadar etkili olduğunu araştırmaktır. Ancak bunun yerine belli bir toplum şeması esas alınıp, bu şemanın özellikleri toplum gerçeği ve özellikleri yerine geçirilmektedir. Toplum tanımı için elbet belli soyutlamalar yapmak gerekir. Ama bu soyutlama, kuram bir şemaya dönüştüğünde aslında açıklama olmaktan çıkmakta, toplum ve kurumlar fe-

tişizmine dönüşmektedir. Genel tanımları özel durumlasın yerine geçirmek sorunlara yol açmaktadır. Toplum olayları kişinin sınırını aşmaktadır. Toplumunu kişiler arası, fakat tarihi boyutu olan ve bu nedenle karmaşık görüntüler kazanan ilişkiler içinde açıklamak mümkündür. Toplumlara tanımlamada ölçüt toplum ilişkilerinin sınırlarıdır. Ancak toplum ilişkilerinin çapı, toplumun sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle toplum ilişkileriyle toplumlar arası ilişkiler arasında bir ayırım yapmak gerekir. Topluma kimliğini kazandıran ana ilişkilerdeki farklılıklar toplumlar arası ayırım ve özelliklerin de kaynağıdır. Bir toplumu kendi özellikleri, içinde tanımlamak için topluma damgasını vuran temel nitelikleri, dolayısıyla ana olayı tanımlamamız en geçerli yoldur. Toplum olayları, sonuçta toplumsal koşulların belirlediği olaylardır. Ama toplumsal koşullar da olaylardan bağımsız ve dolayısıyla değişmez değildir. Aksi takdirde bazı koşulların kutsal olduğunu, toplumun insanlığın serüveni değil, kaçınılmaz kaderi olduğu gibi bir sonuca varılır. Bu görüş, mevcut düzenin değişmezliğini, mutlaklığını savunduğu görüştür. Bu, bizi bugünkü kurulu dengeye boyun eğmeye yol zorlayacaktır. Dünya egemenliğinin "kurumlar düzeni" olması, verili ilişkiler düzeni içinde çözüm aranması, kurumların otoriterleşmesi, toplumdaki kopması, marjinalleşmesi bu nedenledir. Toplumlar ile birlikte kurumların giderek tarihi ve toplumsal koşullardan bağımsızlaşması yeni sorunlar ortaya çıkaracaktır. Kişi ile toplum ve kurumlar arasındaki ilişkinin tanımlanması bu nedenledir.

Kişiyi ve toplumu birlikte ele alan, açıklayan kuramlar sosyolojide başlangıçtan itibaren vardır. "Toplumsal organizma kuramı", "toplumsal sözleşme kuramı" bunlar içinde en çok bilinenlerdir. Her iki kuram da daha başlangıçta kişi ve toplumu önce karşı karşıya getirmekte, çekişmeyi, çatışmayı doğal saymakta, daha sonra kişi ile toplum arasında uyumu gündeme getirmektedir. Ayrıca bu çatışma, çekişme içinde kişinin etkisi de soru konusudur, bir açıklamaya kavuşmamaktadır. Toplumu yine en dar ilişkilerin olduğu aileye dayalı tanımlamak girişimleri de vardır Le Play'in aile tiplerinden yola çıkarak toplum sınıflandırmaları bunun bir örneğidir. Toplumu bu yönde tanımlama girişimlerinde öngörülen varsayım toplumun kendini oluşturan parçaların bir yansıması olduğudur. Toplumu, kendi başına, bağımsız bir varlık olarak tanımlamaktan kaçınılmaktadır. Bize göre tutulması gereken aksi bir yoldur. Toplumu, toplum olaylarını en geniş birimlerden, uygarlıklardan, (tarihte karşımıza çıkan en geniş birlikler uygarlıklardır) yola çıkarak anlamak, özelliklerini saptamaktır. Uygarlık toplum için bir kim ve tarih içindeki yer ve rolü belirtmektedir. Toplumlara kimliği, yapıları bağlı oldukları uygarlıkların etkisi altında biçimlenmekte, uygarlıklar arası ilişkiler içinde (savaştan siyasete, ticarete kadar çeşitli ilişkiler), aynı uygarlık alanı içinde konum ve rol farklı toplum çıkarların, kimliği da belirtmektedir. Bu nedenle toplumların tanımlanmasında belirgin bir yapı oluşturan siyasi kuruluşlar

(başta devlet) başlıca rolü oynamaktadır. Tarihte ilk aşamalardan sonra siyasi kuruluşlar karşımıza belli uluslar, toplumlar olarak çıkmaktadır. Ulus ayrımı, siyasi olarak, günümüz toplumlarını sınıflamada ve tanımlamada da başlıca ölçüttür. XIX. yüzyılda Batı'da gündeme gelen, genelleştirilen, belli özelliklerle tanımlanan "modern ulus-devlet" tanımı ayrı bir tartışmadır.

Toplumların özellikleri ve tanımlanması konusunda XIX. yüzyıl öncesinde, uygarlıkların ilk ortaya çıkışından bu yana tanımlama, açıklama girişimleri vardır. Sosyoloji bu saptamaları bilmezden gelmekte ya da günümüz sorunlarının çözümünde yararlanmayı düşünmemektedir. Bu görmezden gelmede günümüz Batı dengesi ve Doğu karşısında elde edilen üstünlüğü tarafların istekleri ve etkileri dışında kurulmuş bir denge olarak gösterme çabasından kaynaklanmaktadır. Kurumların kaynaklarını açıklamada tarih dışı bir anlayışın geçerli olması bu nedenledir. Batı'ya üstünlük sağlayan modern kurumlar adeta ilahi bir adalet ve kaderin tecelli etmesidir. Daha önce belirttik. Batı içindeki hoşnutsuzlukların kaynağında doğrudan Batı dünya egemenliği ile ilgili bir sorun bulunmamaktadır. Başlangıçta sınıflar arasında ortaya çıkan düzenden pay alma çekişmesi vardır. Bu sorun halledildikten sonra sorunlar birey-toplum ilişkileri çerçevesinde gündeme gelmiştir. Burjuvazi kendi düzenini sınıflar arası bir çatışma içinde tanımlanmak yerine konunun bu biçimde ifade edilmesinden memnundur. Birey-toplum ilişkilerine karşılık kişiler bu düzenden gereğince pay alamadıklarından yakınmaktadır.

Kişiler, bazı kurumların kendi önlerine çıkmış bu olanaklardan gereğince yararlanabilmelerini engellediği kanısındadırlar. Bu nedenle de özellikle kurumların bağlayıcı, engelleyici yönlerini eleştiri konusu olmaktadır. Söz gelişi burjuvazinin başlangıçta kendi düzenini kurarken, eski düzenden kalan bazı sınırlamaların, geçiş rüsum ve vergileri ya da kentlerdeki esnaf örgütlenmesiyle ilgili kurallar asıl eleştiri konusu olmaktadır. Bu kuralların yeni koşullara uygun üretim ve ticaret yapılmasını engellediği söylenmektedir. Bu arada yine birey üzerinde kişisel kısıtlamalar da daha az bir hoşgörü ile karşılanmaktadır. Birey, dünya üzerinde Batı'nın başarısında pay almak istegindedir. Bu başarının ne tür bir gelişmenin ürünü olduğu konusu üzerinde durulmamaktadır. Ayrıca bu üstünlük, kişisel çabanın ötesinde bir gelişmenin sonucudur. Bireyler, sorunu kendi çaplarında ele almak, en azından bireysel düzeyde çözümü olabilir kılmak için kişilerin önlerine çıkan engellerin kaldırılmasını istemektedirler. Bu dönemde Batı'da birey özgürlüğünün ve kişisel girişimin övgüsüne tanık olunmaktadır. Birey özgürlüğü de, kişisel girişim de Batı düzeninin kendi iç mantığının ürünü değildir. Ya da başka deyişle çoğu kez sanıldığıınca birey özgürlüğü ya da kişisel girişimle Batı uygarlığını ya da Batı düzenini elde etmek söz konusu değildir. Birey özgürlüğü ve kişisel girişim yalnızca Batı'nın belli koşullarda kendi sorunlarını çözümlenebilmek için başvurduğu yollardan birisidir. Özetle belirtmemiz gerekirse

Batı'da XIX. yüzyılda bazı kurumlar sorunlara yol açmaya başlamıştır. Sorunların gerçek nitelikleri tartışılmamakta, ancak tek çıkış yolu olarak görülen kişisel düzenlemelere bazı kurumların engel olduğu gözlenmektedir. Bu durumda yapılması gerekenin söz konusu kurum ve ilişkilerin bireylerin çıkarlarını engelleyemeyecek biçimde yeniden düzenlenmesi olduğu savunulmaktadır. Sosyolojide kurumlar konusunun bu çerçevede, birey-toplum ilişkileri içinde sorunların çözümünün gündeme gelmesi rastlantı değildir.

5) Toplumların Kaderi ve Kurumlar Düzeniyle İlgili Bazı Sonuçlar

Batı'da aydınlanmanın da getirdiği açıklamalar çerçevesinde sorun uzun zamandan beri birey-toplum çelişkileri içinde ele alınmaktadır. Sosyoloji bu açıklamaları da aşarak toplum ilişkilerini yönlendirmek ve denetlemek istemektedir. Kurumlar konusu bu açıdan önemlidir. Temelde aydınlanmada toplum sözleşmesine karşılık toplum ve toplum çıkarlarının birey çıkarlarıyla uzlaşmadığı öne sürülmüştür. Sonradan bu konuda Batı'da geniş bir edebiyata tanık olunmaktadır. Victor Hugo'nun "Sefiller"i bunlar içinde en çok bilinenlerden biridir.² Toplumun ve kurumların kişi üzerinde despot baskısından yakınılmaktadır. XIX. yüzyılda Batı'da bir yanda olayı ve bu olaya duyulan tepki öte yandan anarşizme kadar uzanan çeşitli akımlar görülmüştür. İnsana uygun bir toplum yaratmak özlenmekte, insan gereksinimlerine ve insan gelişmesine karşılık veren, izin veren bir toplum düşünmektedir. Geleneksel kurumlar bir engel olarak görülmektedir. Özlenen insanın kendi çıkarlarını özgürce geliştirebileceği bir toplumdur. Sorunun söz konusu biçimde ortaya konulması, aynı zamanda ölçünün insan ve insan zekası olmasına yol açmıştır. Aydınlanma görüşleri bu nedenle ilgi görmüştür. Bundan sonra bir adım daha atılacaktır. İnsan, kendi yargılarıyla gerekli ölçütleri saptayabilir ve topluma kendi görüntüsüne uygun yeni bir biçim kazandırabilir. Sosyalizm ve sosyoloji, her ikisi de bu kaynaktan gelecektir. (XIX. yüzyılda yeni bir tür olarak romanın ortaya çıkışıyla sosyolojinin ortaya çıkışı eş zamanlıdır. Sosyalizmin olduğu gibi sosyoloji de edebiyat konusuna ayrı bir ilgi duymaktadır. Birbirlerinin açıklama ve görüşlerinden yararlanmaktadır.)³ İnsanlar kendi aralarında bazı anlaşmazlıklara, çekişmelere düşseler bile başlangıçta bilge kişiler (aydınlanma düşünürleri) aracılığıyla, sonradan sosyologlar sayesinde, üstelik toplum yasaları bilgisi donanımlarıyla sosyologlar bu göreve istekli olacaklardır, sorunların çözümünde etkili olacağı gö-

² Bu yönüyle, sosyoloji-edebiyat ilişkisi bizim almak istediğimiz konulardan biridir.

³ Tarihin akışına yol vermek isteyen geniş halk kitlelerine topluma yön verme çabasında yol göstericilik yapan çeşitli akımların ortaya çıkması aynı olayın bir diğer yüzüdür. Kurumların işleyişi ile bunun açıklaması ve buna güç veren kitlelerin birlikte örgütlenmesi söz konusu olacaktır.

rüşü öne çıkacaktır.

XIX. yüzyılda artık insanın toplum olayları ve tarihi akışı üzerinde etkili olacağı inancı köklenmiştir. Bu inancın sonucunda geniş halk kitleleri ve hem de kendi örgütleriyle ve kendi adlarına, daha önceden görüldüğü gibi kral veya Tanrı adına değil, toplum olayları üzerinde etkin olmaya çalışmışlardır. Böyle bir olaya tarihte ilk kez tanık olunmaktadır. Bu nedenle geleneksel dünya görüşü ve kurumlarının tasfiyesi öne çıkarılmıştır. Yeni kurumlar ile toplumun bu yönde yeni örgütlenme içinde bütünleşmesi ve uyumu önemli hale gelmiştir. Fransız İhtilali böyle bir gelişmenin ürünüdür ve Fransız İhtilalinin tarih içinde ilk göze çarpan sonucu ise krallığın kaldırılmasıdır. Kilisenin etkinliğine ve dini dünya görüşüne karşı çıkılması da bunun bir başka yüzüdür. Yetkilerini Tanrı'dan alan ve yetkilerini Tanrı adına kullanan krallık Fransa'da devrilmiş, yerine cumhuriyet kurulmuştur. Cumhuriyet ile birlikte ulusun kayıtsız ve koşulsuz egemenliği ilan edilmiştir. Bütün bu gelişmeler, sorunlar önünde izlenmesi gerekli yolu da göstermektedir. Artık yapılması gereken, aksayan kurumları ve kurumların aksayan yönlerini saptamak, toplum önünde engel oluşturan kurum ve görüşleri tasfiye ederek, bunları çoğunluğun çıkarlarına uygun bir biçim vermektir (demokrasi ve özgülleşme, buna uygun olarak yasama, yürütme ve yargı ayrımı, parlamenter düzen gibi bir dizi yenilikler). Bu olabilir sayılmaktadır. Krallığın yerine cumhuriyet kurulabildikten sonra öbür toplum kurumlarını değiştirmek için hiçbir engel görülmemektedir. Sosyoloji, ana çizgileriyle belirlemeye çalıştığımız bu ortamda çıkmıştır. Sosyoloji, toplumların kendi kaderiyle ilgili sürekli tekrarlanan, yeniden biçimlenen sorulara cevap verme çabasıdır. Aynı sorunlar ve bu sorunlara aynı değişmez, mutlak açıklamalar yoktur. Ancak bu durum sosyolojinin doğruları yoktur anlamına gelmemektedir. Sosyoloji topluma, toplum ilişkilerine ve kurumlarına tutunarak belli bir süreklilik ve değişme sağlayacaktır.

Sık sık değindiğimiz gibi doğuş koşulları sosyolojinin gelişmelerine ve ana eğilimlerine yön vermiştir. Sosyoloji öncelikle Batı insanı önüne çıktığına inanılan imkanların bilinçli bir biçimde yarara açılması çabasıdır. Batı, Fransız İhtilali ile bütün sorunlarını çözmüş değildir. Yeni sorunlarla karşılaşmış, Batı toplumlarını kendileri de ikiye bölünmüştür. Toplum sınıfları arasında bu bölünme ve çekişme yanında toplumlarda kendi aralarında çatışma ve ayrım içindedirler. Buna bağlı olarak yeni çözümler önerilmiş, bu yeni çözümleri savunan, imkanların daha değişik bir biçimde değerlendirilmesi gerektiğini öne süren akımlar ortaya çıkmıştır (sosyalizm, milliyetçilik, evrensellik gibi). Yine de temelde tutum değişmemiş, Fransız İhtilalinin doğurduğu yeni anlayış, bugün sanıldığından daha uzun süre ve daha geniş bir alanda etkisini sürdürmüştür. Bu arada sosyoloji de büyük bir gelişme içinde olmuş ve bu gelişme aynı etkinin yaygınlaşmasına yardımcı bulunmuştur. Kısacası

XIX. yüzyıl Batı Avrupası kendi özel koşulları altında büyük çalkantılar içine girmiş ve bu çalkantılar içinde sorunlarına çözüm bulabilmek çabasıdadır. Söz konusu çözümün toplum kurumlarında gerçekleştirilecek düzenleme ve düzeltmelerle elde edilebileceği sanılmaktadır. Bu yaklaşım sonunda Batı'da en radikal görüşler bile reformcu bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Faşizmin kurumlar ve toplum üzerinde bir dizi öneri ve düzenlemeler biçiminde gündeme gelmesi rastlantı değildir.

Batı dünya egemenliğinin kendisine kazandırdığı üstünlüğü kendi kurumlarının işleyişi ve kurumlar düzenine vermiştir. Batı'nın Doğu ile ilişkilerinde uyum ve Batı egemenliğinin yaygınlaşması Batı benzeri kurumların kurulması olarak görülmüştür. Sosyoloji de bu yönde bir çaba içindedir. Batı-dışı toplumlarda Batı'da sosyoloji bilim olarak kuruluşu sırasında ortaya çıkan genel eğilimlerinden ve ya temel varsayımlarından vazgeçmemiştir. Bu temel varsayımların en başında Batı dünya egemenliği ve üstünlüğünün vermiş olduğu imkanlarla sorunları üzerinde etkili olacağıdır. Bu, Batı için az bir iyimserlik değildir. Gündelik işlerde sosyoloji bilgileri sayesinde elde edilen bilgiler bu varsayımı desteklediği ölçüde geçerlilik ve işlerlik kazanmıştır. Sosyoloji bu yönde olayları yönlendirme çabası içinde bu etkinliğine bağlı bağımsız bir görüntü içinde gelişmesini sürdürmüştür. Batı, dünya egemenliğini ve üstünlüğünü pekiştirme çabası içinde kendisine bu üstünlüğü sağlayan ilişkileri ve kurumları yaygınlaştırmak istemiştir. Batı'nın siyasi gücü nedeniyle Batı-dışı toplumlarda olayların yorum biçimi yanında geleneksel düzende de değişiklikler kaçınılmaz sayılmıştır. Bunda yeni gelişmeler üzerinde etkili olmaları yanında yeni ilişkilere ayak uydurma çabası da önemli bir rol oynamıştır. Sorunların söz konusu biçimde ele alınıp değerlendirilmesinin elbet yurdumuzda da etkileri olmuştur. Önce sosyoloji, gerçekten çok az bir gecikmeyle yurdumuza girmiş ve Osmanlı'nın karşılaştığı sorunların çözümünü toplum kurumlarımızın değiştirilmesinde görülmüş, çaba bu yönde yoğunlaştırılmıştır. Batıcılığa ya da bir başka deyişle "yenileşme" çabamız kurumlarımızı Batı örneğine uygun değiştirme çabası olarak tanıtılmaktadır. Batıcılığa akımının devlet/saray tarafından gündeme getirilmesi ve Batı örneğinde bir dizi yeni kurumların oluşturulması bu çabanın bir ürünüdür. Batı modeli kurumların bizce de benimsenmesiyle önce devlet düzeyinde karşılaştığımız sorunlarımızın üstesinden gelinebileceği ve bunun ötesinde Batı benzeri bir toplum olabileceğimiz savunulmuştur.⁴ Osmanlı'da ve sonrasında sosyologlarımızın nerdeyse Batı ile eşzamanda sosyoloji açıklamala-

⁴ Türkiye'de Batıcılığa seçimi ve buna uygun değişiklikler başlangıçta belli bir dünya görüşü söz konusu olmadan Batı kurumlarının alınması biçimindedir. Bu nedenle Türkiye'de sosyoloji kendi geleneğini kurmadan Batı sosyolojisinin izleyicisi durumunda kalacaktır.

rına ilgi göstermesi bu nedenledir.

Batı, bütün dünyada siyasi egemenliğini yayarken kendi görüşlerini de yaymıştır. Batı sosyoloji açıklamalarının böyle bir yönü vardır. Batı öncelikle siyasi ve toplumlarla ilgili görüşlerini yaygınlaştırmış, belli bir toplum modeli ve kurumlarını evrenselleştirmiştir. Gerçekte evrensel olan Batı toplum modeli ve görüşleri değil dünya egemenliğidir. Günümüzde Doğu etkisiz kalacağı ve sonuç alamadığı konularda konuşmakta çekimser görünmektedir. Bu, XIX. yüzyıldan bu yana dünya egemenlik ilişkilerinin yönetiminden uzak kalması, deneylerinin, olaylara bakış açısının da çoğu zaman sınırlı kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda Batı açıklamaları genel geçer, tartışılmaz gibi bir görüntü vermektedir. Batı-dışı ülkelerde sosyolojide Batı aktarmacılığı, tercümecilik bu nedenledir. Giderek Batı aktarmacılığı belli konularla, devletin açmazlarına çözüm bulmak için Batı kurumlarının aktarılmasıyla sınırlı kalmamış, her alanda Batı'ya verilen üstünlükle sınırsız bir hal almıştır. Batı düşüncesinin Türkiye'de etkinlik kazanması da bunun bir sonucudur.⁵ Bu durumda toplumumuzla, tarihimizle, kurumlarımızla ilgili çoğu tanım ve açıklamalardan da yoksun kalacağız.

Türkiye'de Batı aktarmacılığı sosyologlarımızın kişisel bir seçiminden, yetersizliği veya yetersizliğinden kaynaklanmamaktadır. Bu dönemde Doğu toplumları ve Türkiye çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Ancak kendi adlarına olaylar üzerinde etkili olma ve sorunlarını kendi içinde çözme imkanlarını yitirmiş görünmektedir. Çıkar yol bulamadığında bakışlarını dışarıya yöneltmiş, siyasi açıdan üstünlük kazanan Batı'nın açıklamaları benimsenmiştir. Bu yönelişle umduğu sonuçları elde ettiği de tartışmalıdır. Osmanlı'da Batıcılığa akımı giderek sadece dış siyasette, siyaset değişikliğinde kalmamıştır. Devlet ve toplum sorunlarının yeni bir düzenlemede, Batı modelinin örnek alınmasında ve buna bağlı olarak Batı kurumlarının yurdumuzda aktarılmasında görülmüştür. Bu kurumlar, çeşitli tarihi gelişme ve olayların bir sonucu ve ürünü olmak yerine, kendi özlerinde taşıdığı değerler sonucu güçlü, üstün oldukları düşünülüyordu. Sorunların çözümü Batı kurumlarının benzerlerini Türkiye'de geliştirmek olunca başta askeri ve siyasi kurumlar olmak üzere Batı'dan çeşitli kurumların alınması temel sorun olarak görülmüştür. Osmanlı devleti Batı önce siyasi ve askeri alanda işbirliği yapmak amacıyla ilişki kurmak istediği bu alanlarla ilgili Batı kurumlarına benzer kurumlar oluşturmaya çalışmıştır. Devlet örgütlenmesinde bu değişikliğin önünde engel görülen geleneksel ordu tasfiye edilerek "Nizami Cedit" adıyla yeni

⁵ Batı düşüncesi, kendi kavram ve tartışma konularıyla başlangıçta çok yüzeyseldir. Bu dönemde sosyoloji de Batı düşüncesinin bir parçası olduğu için çok kısa süre içinde Türkiye'de kendine yer bulmuştur. Türkiye'de çoğu alanda yaygın görüşler, sistematik bir biçim almasa da, çeşitli sosyoloji akımlarından kaynaklanmıştır.

düzen ordusu kurulmuştur.. Askeri okullar, tıbbiye başta olmak üzere çeşitli eğitim kurumları da bu yönde kadroların yetişmesi amacıyla. . Devlet bu alanlarda yeni aydınlarla işbirliğini önemsemiştir. Batı içi çelişkiler ve ittifak anlayışı nedeniyle Batı bu yöndeki değişiklikleri desteklemiştir. Ziya Gökalp'ten Prens Sabahattin'e sosyologlarımız Batılılaşma ile kurumlar arasında doğrudan ilişki kurmuşlardır. Batıcılılaşma konusunda başarısızlıklar bu kurumların mahiyetinin yeterince tanınması ve alınmaması görülmüştür. Sosyologlarımızın Tanzimat'a yönelik eski-yeni kurumlar ikiliği eleştirisi bu nedenledir. Yetersizlikler kurumların kendinden değil bizim kurumları yeterince tanımamız ve geliştiremememizle açıklanmıştır. (Baykan Sezer)

Türkiye'nin geleneksel yapısı ve kimliği içinde bir çözüm bulamaması da Batıcılılaşmayla birlikte yeni kurumların gündeme gelmesinde önemli olmuştur. Amaç Batı dünya egemenliğini tartışmak, aşmak yerine Batı'ya üstünlük kazandırdığı düşünülen ilişkilere ve kurumlara sahip olmak, ortak olmaktır. Başlangıçta sosyologlarımızdan beklenen Batı kurumlarının ve işleyişlerinin tanıtılması olurken, giderek yeni bir dünya görüşünün oluşturulması olmuştur. Batı'nın kurumlar konusuna eğilmesi önce kendisini yeni koşullara uydurma çabasının sonucudur ama bu çaba içinde Batı kendi kimliğini korumak istegindedir. Ancak bizde tersi bir durum söz konusudur. Sosyologlarımız ve devletimiz kurumlar konusunda yeni düzenlemeler yapmayı, dünyada ortaya çıkan yeni koşullara ayak uydurabilmemizi sağlamanın yanında bir kimlik değiştirme çabası olarak da gördük. Sosyoloji yol göstericilik rolünü benimsemiştir ancak kendi görüşünü oluşturmak yerine sorunlarımıza hazır çözüm reçeteleri önermek durumunda kalmıştır. Bunu düz olarak anlamak gerekir. Sosyologlarımız Batı sosyolojisinin temsilcisi olmasına rağmen kendi sorunlarımıza ilgi göstermiştir. Bunun yanında sosyoloji yeni kimlik arayışı ve yapılan siyasi seçimle birleştiği için sosyolojimizin kendi sınırlarımız dışında bir etki alanına sahip olmuştur. Bu yüzden sorun, elbet Türkiye'de çok farklı boyut ve sonuçlara ulaşmıştır. Türkiye'de Batılılaşma seçimi ve bu yönde yeni düzenlemeler toplumumuz serüveniyle yakından bağlantılıdır. Osmanlı sonrasında Yeni Türkiye yeni kimliğini kuşkuya yer vermeyecek biçimde belirlediğinde ve bu yönde temel seçimlerini ve kurumlarını oluşturduğunda sosyoloji bu yönde bir seçimin savunmasını üstlenmiştir.

Günümüzde başlangıçta yapılan seçim ve siyaset tartışılmalı hale gelmesine rağmen yeni bir siyasi arayış ve tartışma söz konusu değildir. Yine Batı dünya egemenliğini tartışmadan, aşmadan Batı dünya egemenlik ilişkileri içinde ayrı bir konum ve ortaklık, üstünlük amaçlanmaktadır. Çelişki ve açmazların kaynağında bu bulunmaktadır. Dünya egemenliği işleyişi içinde yerimiz belirsizleştikçe, siyaset düzeyinde belli kurumların işleyişi tartışılmaz hale getirilirken, aynı zamanda bir içe kapanmayla din, aile gibi kurumlar ve belli yaşam tarzı mutlaklaştırılmaktadır. Bunun da getirdiği yeni so-

runlar vardır. Siyasi uygulamalar ve işleyiş konusunda tartışmaların toplum içinde belli bir ayrışmaya neden olması yanında, siyasi iktidarın yeni arayış ve görüşlere karşı hoşgörüsüz bir yaklaşım, tehdit algısı öne çıkmaktadır. Kurumların işleyişi ve dünya görüşü düzeyinde toplumlar arası ilişki ve olayları denetleyememekten, yönlendirememekten kaynaklanan bir belirsizlik, şüphe, kaygı, darlaşma söz konusudur. Bir tür içe kapanarak toplumlar arası ilişkilerde etkili olunmak istenmesi yeni sorunlara neden olmaktadır. Bu durum sosyoloji çalışmalarını da etkilemektedir. Sosyolojimiz yapılan yeni seçimi ve uygulamaları siyasi düzeyde savunma çabası içinde düşünce yaşamında etkisini yitirmiştir. Ya da yapılan seçimi savunmakta ve sürekliliğini sağlayacak bir kurumsal yapıya dönüştürülmesinde karşılaşılan güçlükler, hatta kimi zaman başarısızlıklar, çelişkiler karşısında bu konularda bir tartışmaya girmeden, siyaset tartışmaları veya savunuculuğu dışında, bazı dar konularda uzmanca bir araştırma tekniğiyle uzmanca bilgiler toplamaya koşulmuştur. Etkinliği de bu dar konuların dışına çıkamayacaktır.

Günümüzde Türkiye çeşitli sorunlar içinde bocalamakta, yeni bir çıkış aramaktadır. Bu sorunları kendi gücüyle ve kendi içinde çözülemeyeceği inancıyla tarih içinde mirasımızdan, birikimimizden yararlanılmaya çalışılmaktadır. Bu durum, bilinçli bir seçim ve arayış sonucu olmak yerine Batı ile ilişkilerimizdeki yerimizin, rolümüzün belirsizleşmesinden kaynaklanmaktadır. Batı ile ilişkilerimizden Batı içinden bir ilişki, bir çözüm önerisi, hatta umudu yeterli olmakta, Doğu ile olan ilişkilerimizde de aynı beklentinin dışına çıkılamamaktadır. Yapılan siyasi seçimin bizlere üstünlük getireceği görüşüyle sosyolojimiz giderek bazı yüzeysel çözüm önerileri veya kalıpların savunulmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde Batı sosyolojisi açıklamaları değişse bile sosyologlarımız Batı açıklamalarının aktarıcısı olmaktan çıkmadığı için Batı'nın sorunlarını da ortak olmuşlardır. Siyasi düzeyde yaptığımız seçim toplumumuzun kaderi ve yönünü de belirlemektedir. Türkiye'de yeni kimlik arayışı çabası veya bu söz konusu olmadan geçmiş tarihimizin eleştirisi yeryüzünde egemen ilişkilere katılmak ve gelişmeler dışına düşmemek amacıyla. Bu ilişkiler içinde kendi kimliğimizi koruma ve vurgulama çabası zorunludur. Bu çaba içinde bize dayanak olacak kurum ve tutumun ne olduğunun ortaya konulması gerekir. Sosyolojimiz günümüz ile tarih arasında bağlantıyı doğru kurarak önem ve etkinlik kazanabilir. Bu anlamda kendisini günümüzle, gündelik, anlık ilişki kurulan olaylarla, verili ilişkilerle sınırlamamak durumundadır. Toplum kimliğinin, toplumun çapını aşan, toplumlar arası ilişkiler içinde ortaya çıkışı, siyaset/devlet düzeyinde yeni bir örgütlenmeyi, yer ve rolü belirtmektedir. Sosyoloji bilgilerimizi de bu yönde yeniden bir değerlendirmeden geçirmemiz gereklidir. Kurumlar ve toplum ilişkisine, konuya verdiğimiz önem ve ilgi de bu nedenledir.